

Recenzje

Joanna Radoszewska, „Ucieleśnienie. Psychiczne uwarunkowania otyłości u dzieci i osób w wieku dorastania”

Warszawa: Wydawnictwo Scholar 2011, ss. 223

Autorką recenzowanej pozycji jest dr Joanna Radoszewska, pracująca w Katedrze Psychologii Klinicznej Dziecka i Rodziny na Wydziale Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego. W jej dotychczasowym dorobku naukowym znajdują się liczne artykuły w książkach (m.in.: „Psychoterapia osób z zaburzeniami jedzenia”¹; „O przeżywaniu ciała przez osoby otyłe”²) i w czasopismach (np. „Dziecko otyłe w oczach ojca”³; „Otyły nastolatek w oczach matki”⁴) dotyczące zaburzeń jedzenia oraz otyłości dzieci i młodzieży.

W ostatnich latach coraz więcej mówi się na temat otyłości, wskazując przy tym na jej powszechność. Liczba osób dotkniętych tym zaburzeniem alarmująco wzrasta we wszystkich grupach wiekowych. Niektórzy badacze, opisując to zjawisko, posługują się terminem „epidemia otyłości” (Bryl i inni, 2006⁵ – cyt. za: recenzowana pozycja, s. 18). Fizyczne i psychiczne konsekwencje rosnącego problemu otyłości u dzieci i młodzieży zmuszają specjalistów do poszukiwania jego źródeł. Recenzowana publikacja jest odpowiedzią na tę potrzebę.

Do najczęściej wskazywanych przyczyn powstawania nadwagi i otyłości należą czynniki genetyczne oraz różne elementy stylu życia, takie jak nawyki żywieniowe czy poziom aktywności fizycznej. W swojej książce dr Radoszewska proponuje inne spojrzenie na możliwe przyczyny otyłości. Jej zdaniem, otyłość dzieci i młodzieży może być związana z czynnikami psychicznymi, które należy rozpatrywać w kontekście relacji matka–dziecko. Pisze: „Praca z pacjentami skłania mnie do poszukiwania odpowiedzi na pytania: w jakim związku pozostaje psychiczne wyposażenie człowieka z powstawaniem i utrzymywaniem się somatycznego zaburzenia, jakim jest otyłość?” (s. 13). Autorka zwraca uwagę na rolę i znaczenie czynników rodzinnych w powstawaniu i utrwalaniu otyłości.

Książka jest studium na temat otyłości dzieci, adolescentów i ich matek. Zawiera opis trzech przeprowadzonych przez dr Radoszewską badań. Pierwsze dotyczy poczucia

¹ [w:] L. Grzesiuk, H. Suszek (red.), *Psychoterapia. Problemy pacjentów*. Warszawa: 2011 Eneteia. Wydawnictwo Psychologii i Kultury, s. 273-291.

² [w:] K. Schier (red.), *Zapisać w ciele. Związek ciało–psychika u dzieci i rodziców*. Warszawa: Wydawnictwo Emu 2009, s. 123-134.

³ *Endokrynologia, Diabetologia i Choroby Przemiany Materii Wieków Rozwojowych*, 2010, 16, 3, s. 196-200.

⁴ *Endokrynologia, Diabetologia i Choroby Przemiany Materii Wieków Rozwojowych*, 2009, 15, 3, s. 162-165.

⁵ Bryl, W., Hoffman, K. Miczke, A., Pupek-Musialik, D. (2006). Otyłość w młodym wieku – epidemiologia, konsekwencje zdrowotne, konieczność prewencji. *Przewodnik Lekarza*, 1, 72-77.

tożsamości dzieci leczonych z powodu otyłości, kolejne odnosi się do psychicznego doświadczenia siebie przez nastolatka, jego sposobu przeżywania własnej odrębności i ciągłości w czasie. Tematem trzeciej analizy jest subiektywny sposób doświadczenia dziecka i relacji z nim przez matkę oraz psychiczna reprezentacja siebie jako matki. Dwa ostatnie badania zostały zrealizowane przez autorkę i studentki uczestniczące w seminarium magisterskim prowadzonym na Wydziale Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Badania zostały przeprowadzone w grupach dzieci i nastolatków leczonych z powodu otyłości. „Są pod opieką lekarza, otrzymali zalecenie diety i ograniczenia jedzenia” (s. 81). Tym samym badania nie opisują całej populacji otyłych w tej grupie wiekowej. Nie licząc grup kontrolnych, w badaniach wzięło udział 71 dzieci i 21 adolescentów leczonych z powodu otyłości prostej oraz 17 matek otyłych dzieci.

Metody zastosowane w pracy mają charakter kliniczny. Do badania tożsamości grupy dzieci otyłych został zaadaptowany Test Apercepcji dla Dzieci, wersja z postaciami zwierząt (CAT-A). Wymiary do analizy poczucia tożsamości dziecka zostały opracowane przez autorkę (s. 64-69). Są to: poczucie kontaktu z samym sobą, rodzaj dostępnych treści doświadczenia siebie, poczucie odrębności psychicznej, poczucie własnej ciągłości w czasie. Drugą prezentowaną metodą, użytą do badania grup osób otyłych w wieku dorastania i matek otyłych dzieci, jest rozmowa kliniczna. W badaniach autorki ma ona charakter ustrukturalizowany i jest dostosowana (zawiera odrębne pytania) do każdej z grup. Podobnie jak w badaniach dzieci, materiał uzyskany z każdej z rozmów był analizowany w odniesieniu do czterech kategorii.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują na istnienie specyficznych cech psychicznych otyłych dzieci, młodzieży i ich matek. Otyli dziecko i nastolatki mają ograniczone poczucie kontaktu z samym sobą. Swoje poczucie tożsamości konstruują poprzez wybrane treści dotyczące właściwości somatycznych i własnej aktywności; poprzez otyłość wydają się doświadczać granic i różnicują Ja od nie Ja. Z badań wynika także, że otyłe dzieci i młodzież mają trudności w dostępie do treści konstruujących psychiczną reprezentację rodziców.

Na podstawie badań przeprowadzonych wśród matek można stwierdzić, że częściej opisują one swoje otyłe dzieci, odnosząc do ich właściwości zewnętrznych (takich jak zachowanie, wygląd, aktywności będące przejawem życia psychicznego) niż do właściwości psychicznych czy emocjonalno-społecznych. „Wokół otyłości dziecka skupia się reprezentacja siebie jako matki” (s. 195).

Na podstawie uzyskanych wyników badań autorka sformułowała przypuszczenie o istnieniu mechanizmu „ucieleśnienia”, definiowanego jako „ukształtowanie, nadanie postaci cielesnej elementom psychiki osoby otyłej” (s. 195). Mechanizm ten jest wyrazem niepowodzenia w emocjonalnej wymianie matka–dziecko, której efektem jest niemożność doświadczenia i określenia siebie przez dziecko (s. 196). Ucieleśnienie to proces zachodzący w relacji matka–dziecko, mający związek z powstaniem i utrzymaniem się otyłości u dziecka.

Praca rozpoczyna się wstępem, po nim następuje osiem rozdziałów, z których każdy podzielony jest na kilka podrozdziałów. Dwa pierwsze rozdziały stanowią teoretyczne wprowadzenie do pracy, w kolejnym zapoznajemy się z problematyką badań. W rozdziale IV autorka zawarła opis metod badawczych. Wyniki i opis badań prezentowane są w kolejnych trzech rozdziałach. W ostatnim rozdziale autorka formułuje przypuszczenie o istnieniu mechanizmu ucieleśnienia i dokonuje jego opisu. Całość książki kończy bibliografia, indeks nazwisk i indeks rzeczowy.

Rozdział I, zatytułowany „Wstęp do psychopatologii otyłości”, składa się z sześciu podrozdziałów. Rozpoczyna się przeglądem definicji i historii badań nad otyłością.

W dalszej części zostały omówione kryteria diagnozy tego zaburzenia (s. 26) w ujęciach: medycznym, psychologii społecznej i klinicznej. Następnie autorka zamieszcza wyniki polskich i europejskich badań statystycznych na temat czynników środowiskowych mających wpływ na otyłość. Kolejny punkt dotyczy miejsca otyłości w klasyfikacji zaburzeń psychicznych. Na końcu rozdziału zostało poruszone zagadnienie zależności między otyłością a zaburzeniami odżywiania, a także innymi zaburzeniami psychicznymi.

W rozdziale II, zatytułowanym „Otyłość w ujęciu psychologii klinicznej”, autorka opisuje najczęściej spotykane w opracowaniach perspektywy badań nad otyłymi osobami. W ramach psychologii klinicznej zostały przedstawione modele: poznawczo-behawioralny, psychoanalityczny oraz systemowy. Ostatnią z perspektyw jest wykraczające z zakresu psychologii klinicznej ujęcie społeczno-kulturowe, w ramach którego czytelnik zapoznaje się ze stereotypami i specyficznym sposobem postrzegania otyłych osób przez pryzmat ich ciała.

W rozdziale III, pt. „Wprowadzenie do problematyki badań”, autorka prezentuje cel i ograniczenia prezentowanych badań. Opisane zostały teoretyczne ramy pracy i osobowościowe uwarunkowania psychicznego funkcjonowania osoby. Istotne z punktu widzenia rozumienia czytelnika wydają się zawarte tu definicje pojęć: poczucia tożsamości, psychicznej reprezentacji matki/ojca u dziecka, psychicznej reprezentacji dziecka u matki, psychicznej reprezentacji siebie jako matki, którymi autorka posługuje się w badaniach. Rozdział kończy się prezentacją założeń i pytań badawczych.

W rozdziale IV („Metody badania w psychologii klinicznej”) zostały przedstawione narzędzia zastosowane przez autorkę w badaniach własnych: Test Apercepcji dla Dzieci w wersji z postaciami zwierząt (CAT-A) i rozmowa kliniczna. Rozdział zawiera szczegółowy opis każdej z metod z uzasadnieniem jej wyboru, prezentację wersji, w jakiej została użyta w badaniach, oraz charakterystykę skonstruowanych przez autorkę wymiarów do analizy danych.

Rozdziały V-VII zawierają opis wyników badań własnych autorki – tytuły tych rozdziałów oddają charakter przedmiotu badań. Rozdział V („Poczucie tożsamości dzieci leczonych z powodu otyłości”) rozpoczyna się opisem najbardziej powszechnych nurtów badań otyłych dzieci: ich zachowań jedzeniowych, samooceny oraz doświadczenia ciała. Autorka szczegółowo opisuje grupę badawczą, warunki badania oraz sposób analizowania danych uzyskanych na podstawie Testu Apercepcji dla Dzieci (CAT-A) (s. 88-90). Rozdział zamyka analiza wyników badań.

Rozdział VI („Poczucie tożsamości otyłych adolescentów”), najdłuższy w całej pracy (56 stron), stanowi niemal jedną czwartą jej objętości. Wynika to z rozbudowanej prezentacji wyników badań. Najpierw został zamieszczony opis okresu adolescencji i charakterystyka osób otyłych w wieku dorastania: przeżywanie przez nie własnego ciała, samoocena oraz relacje w rodzinie i z innymi osobami. Autorka omawia następnie rozmowę kliniczną jako metodę do badania poczucia tożsamości i psychicznej reprezentacji matki/ojca, sposób analizy danych oraz pozyskiwania osób badanych, a także opisuje badaną grupę i warunki przeprowadzanych badań. Rozdział kończy się szczegółową analizą wyników.

Rozdział VII, zatytułowany „Psychiczna reprezentacja otyłego nastolatka u matki”, jest ostatnim z trzech, w których prezentowane są wyniki badań. Rozpoczyna go opis matek dzieci otyłych. W dalszej części autorka powtórzyła schemat opisu z poprzednich rozdziałów: podaje informacje dotyczące metody i interpretacji danych, opisuje sposób pozyskiwania osób badanych, charakteryzuje badaną grupę i warunki przeprowadzania badań. Rozdział kończy się analizą subiektywnego sposobu doświadczenia dziecka i relacji z nim przez matkę oraz sposobu doświadczenia siebie jako matki.

Rozdział VIII („Ucieleśnienie”) stanowi podsumowanie publikacji i zawartych w niej wyników badań. Na ich podstawie autorka formułuje przypuszczenie o istnieniu mechanizmu ucieleśnienia. Opisuje ten mechanizm, a następnie przedstawia go w kontekście matek oraz ich relacji z otyłymi dziećmi.

Recenzowana pozycja ma spójną i przejrzystą konstrukcję. Uwidacznia się to szczególnie w schemacie, którym autorka posłużyła się do opisu badań. Szeroko ujmując temat funkcjonowania leczących się z powodu otyłości dzieci i adolescentów – służą temu rozdziały teoretyczne i trzy przeprowadzone przez nią badania. To wszystko pozwala lepiej zrozumieć sytuację i potrzeby otyłych dzieci i młodzieży.

Autorka podkreśla, że otyłość nie jest jedynie chorobą somatyczną. Potwierdzają to przeprowadzone przez nią badania, które ujawniają istnienie specyficznych właściwości psychicznych badanych dzieci, adolescentów i ich matek. Na tej podstawie autorka formułuje przypuszczenie o istnieniu mechanizmu ucieleśnienia, mającego związek z powstaniem i utrzymywaniem się otyłości u dzieci i nastolatków. Zwrócenie uwagi na kontekst rodzinny, a zwłaszcza na relacje otyłego dziecka z matką, może mieć ogromne znaczenie w leczeniu otyłości dzieci i młodzieży. Z tej perspektywy każdorazowo w leczeniu problemu otyłości wymagana jest pomoc psychologiczna skierowana zarówno do dziecka, jak i do jego rodziny.

Recenzowana pozycja powinna stać się obowiązkową lekturą psychologów pracujących z dziećmi i adolescentami. Adresatem książki mogą być również lekarze, studenci psychologii i pedagogiki oraz wszystkie osoby pracujące z dziećmi i młodzieżą. Przyśpieszony język i przejrzysty sposób prezentacji teorii psychologicznych powoduje, że po publikację może sięgnąć także osoba nie wprawiona w czytaniu tekstów psychologicznych. Każdy, kto chciałby rozumieć i szerzej spojrzeć na problem otyłości dzieci i młodzieży z pewnością po lekturze tej książki nie będzie zawiedziony.

Agata Kapeluszy

Instytut Psychologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II